

הבין-לאומיים, במסופר על משלחת הניחומים ששלח דוד למלכה החדש של עמון, חנון בן נחש, עם מות אביו המלך הקודם. משלחת כזו מטרתה לכבד את המת,<sup>74</sup> להביע הכרה בלגיטימיות של יורש העצר, וכמובן, לאשרר את הברית בין שני הצדדים ואולי אף לחזקה.<sup>75</sup> דבריו של דוד "אעשה חסד עם חנון בן נחש כאשר עשה אביו עמדי חסד" (שמ"ב י, ב) מלמדים שדוד הונע לפעולה למען הבן האבל, ולא למען המת עצמו, אך נראה שקו חשיבה זה הולם את הנסיבות של ניחום אבלים במסגרת יחסים בין-לאומיים, שמטרתו לבסס קשרים טובים עם השליט החדש. אולם במקרה זה הכוונות הטובות לא צלחו: יועצי המלך החדש חשדו במניעיו של דוד והשפילו את שליחיו, פעולה שגררה מלחמה בין העמים (שם, ג-ט).

גם אם האבל הדיפלומטי לא תמיד השיג את מטרתו, נראה שהוא נחשב לנהוג ומקובל, בדומה למצופה מבני משפחה קרובים של האבלים, שהרי היחסים הדיפלומטיים בין המדינות היו מבוססים על התפיסה שיש קשרי משפחה בין הארצות שהיו קשורות בברית. באמצעות ניחום האבלים וההשתתפות בצערם הביעו בעלי הברית סולידריות ותמיכה, ובייחוד תמיכה ביורש העצר, שבו תלו את התקווה לשימור יחסי הברית ששררו בין המדינות.

## 1. מנהגי אבלות במקרא

מנהגי האבלות שבמקרא אינם מקובצים במקום אחד, ויש ללקטם ממגוון מקורות. נראה שבמקרים רבים אזכור מנהג או כמה מנהגי אבלות משמש סינקדוכה למנהגי אבלות נוספים שאף הם התקיימו.<sup>76</sup> עוד יש לשער כי לא כל המנהגים המוזכרים במקרא נהגו בכל התקופות ובכל רובדי החברה.<sup>77</sup>

74. כפי שעולה מדברי משרתיו של חנון: "המכבד דוד את אביך בעיניך כי שלח לך מנחמים?" (שמ"ב י, ג).

75. אוליאן, כבוד, עמ' 212; פאס, אבלות, עמ' 34.

76. אוליאן, אבלות מקראית, עמ' 29, וראו גם הערה 5 שם.

77. על מנהגי האבלות בתקופת המקרא ראו למשל דהיוו, חיי יום-יום, א, עמ' 50-66; דהיוורד, מנהגי אבל; אלסטר, אבלות; אנדרסון, עת ספור, עמ' 49-50 ועוד; נגה, חיי יום יום, עמ' 60-74; פאס, אבלות, עמ' 24-32; אוליאן, אבלות מקראית, עמ' 31-34 ועוד; קרוגר, העולם ההפוך. ניתוח של כמה מחוות אבל ראו אצל גרובר, תקשורת, ב, עמ' 401-479.

## 1. משך האבל

חוקרים אחדים טענו שהאבל בתקופת המקרא נמשך שבעה ימים.<sup>78</sup> אולם למעשה, העדויות מן המקרא (וכך גם מן הספרות החיצונית) בנוגע למשכו של האבל אינן אחידות. מחשיפת מחשבתו הכמוסה של עשו "יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" (בר' כז, מא) עולה שהאבל על יצחק היה בן למעלה מיום, אך אין לדעת כמה ימים נמשך. המצרים ביכו את יעקב שבעים יום (בר' נ, ג). ציון התקופה הממושכת הזאת נועד כנראה להצביע על רום מעמדו של יוסף, שבשלו חלקה מצרים כבוד לאביו יעקב. לפי ההיסטוריון דיודורוס סיקולוס (המאה הראשונה לפסה"ג) האבל על מות מלך במצרים נמשך שבעים ושניים ימים (ספר ראשון, סעיף 72 [עמ' 249]). יעקב זכה אפוא לכבוד דומה לזה המוענק למלכים.

תקופת אבל ארוכה מוזכרת גם בספר היובלים (כג, ז [עמ' רסז]), המספר כי האבל על אברהם נמשך ארבעים יום. במקרא עצמו יש כמה אזכורים של אבל הנמשך שלושים יום: כך אבלם של בני ישראל על אהרן (במ' כ, כט) ועל משה (דב' לד, ח), וזו גם תקופת האבל שהוקצבה לשבוית המלחמה, "אֶשֶׁת יִפֹּת תֵּאָר", על אביה ועל אמה (דב' כא, ג). במקרה האחרון נראה שלתקופת האבל הארוכה יחסית מטרה כפולה: ראשית, לאפשר פרק זמן שבמהלכו האישה השבויה תקבל את המחזור החודשי, כך שאם תיכנס להיריון לאחר מכן יהיה ברור שלא הרתה עוד קודם לכן מגבר אחר. שנית, יש כאן טקס מעבר, המאפשר לאישה המובאת לבית השובה שלה להסתגל בהדרגה למשפחתה החדשה ולמעמדה החדש כאשתו לעתיד של שובה, באמצעות השלב הלימינאלי בן חודש ימים שבו היא נמצאת לפני הנישואין.<sup>79</sup>

לעתים יגון חריף הביא להתמשכות תקופת האבל יותר מן המקובל, כפי שמסופר על אבלו של יעקב על יוסף: "ויתאבל על בנו ימים רבים" (בר' לז, לד). יעקב אף הצהיר כי ימשיך לנהוג מנהגי אבלות על מות בנו עד מותו: "כי ארד אל בני אָבִל שְׂאֵלָה" (שם, לה).<sup>80</sup> סקינר ביאר כי כוונת

78. ספרונק, עולם הבא, עמ' 244; פאם, אבלות, עמ' 19, 24; קינג וסטייג'ר, החיים בישראל, עמ' 373.

79. ראו על כך להלן, פרק שישי, סעיף ב 5.

80. בדומה לכך מסופר בספרות אוגרית שכאשר שמע אל על מות בעל התאבל מרה והכריז: "אחר בעל ארד לארץ" (לעיל, פרק שני סעיף ד; אמיר, אליים וגיבורים, עמ' 50 [CAT 1.5. VI 24-25]).

יעקב בדבריו אלו היא כי ילבש בגדי אבל עד מותו, כך שכאשר יפגוש את יוסף בשאול, ייווכח יוסף עד כמה עמוק היה אבלו של אביו עליו.<sup>81</sup> אחי יוסף, שהתקנאו באהבת אביהם ליוסף, אמנם הצליחו לסלק את נוכחותו הפיזית של האח המועדף, אולם תגובת יעקב הבהירה להם עד כמה כשלו בתכניתם, ועד כמה מנכיח האבל את יוסף בחייו של יעקב ובהתנהגותו היום-יומית.<sup>82</sup> אבלו של דוד על אמנון היה אף הוא ממושך – "ויתאבל על בנו כל הימים" (שמ"ב יג, לז). בדומה לכך מסופר כי אפרים התאבל על בנו שנרצחו בידי תושבי גת "ימים רבים" (דה"א ז, כב).

תקופות אבל ארוכות מוזכרות גם בספרות המזרח הקדום: המיתוס עלילות גלגמש (לוחות שמיני-עשירי) מספר כי גלגמש התאבל זמן ממושך על אנכידו ובמהלך אבלו ניתק את עצמו מהחברה.<sup>83</sup> אגדת אקתת האוגריתית מספרת כי דנאל התאבל שבע שנים על בנו אקתת, שנרצח בידי האלה ענת.<sup>84</sup> אבל ממושך אף יותר מוזכר בספרות החיצונית, בספר היובלים. לפי המסופר שם קמו אדם וחוה מאבלם על הבל רק בשנה השלושים ושתיים לרצח (ספר היובלים ד, ז ועמ' רכט).

נראה שציפו מאלמנות לתקופת אבל ארוכה במיוחד, כפי שעולה מהוראת יואב לאישה החכמה מתקוע: "התאבלי נא ולבשי נא בגדי אָבֶל ואל תסוכי שָׁמֶן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת" (שמ"ב יד, ב). התבדלותן של אלמנות מסביבתן באמצעות לבישת "בגד אלמנות" עולה גם מסיפור יהודה ותמר (בר' לח, יד, יט). בספר יהודית מסופר על אָבֶלֶה הממושך של יהודית על אישה, אבל שנמשך שלוש שנים וארבעה חודשים (ספר יהודית ת, ד ועמ' 130-131). מודגש כי היא נותרה אלמנה עד יום מותה, אף כי רבים חפצו לשאתה לאישה (שם, טז, כב ועמ' 180). נראה כי מחבר הספר ראה בהימנעותה מנישואין חוזרים התנהגות נאותה לאלמנה.

בכמה מקראות נזכר אבל של שבעה ימים: מסופר כי נוסף על האבל הלאומי של מצרים על יעקב, שנמשך שבעים יום, יוסף יזם אבל נוסף על אביו, בן שבעה ימים נוספים. את ימי האבל הללו עשה בשעה שנשא את גופתו לכנען, עוד בהיותם בדרך, בגורן האטד שבעבר הירדן (בר' נ, י). יצוין כי האבל על יעקב קדם לקבורתו. על תושבי יבש גלעד נמסר

81. סקינר, בראשית, עמ' 449.

82. השו"ו ונהאם, בראשית, ב, עמ' 360.

83. שפרה וקליין, בימים הרחוקים, עמ' 250-274.

84. אמיר, אלים וגיבורים, עמ' 114 (CAT 1.19 IV 13-22).



כי צמו שבעה ימים לאחר שקברו את שאול ואת בניו (שמ"א לא, ג). אולי ניתן לקשור למנהג אבל של שבעה ימים גם את ישיבתם הדמומה של רעי איוב עמו משך שבע יממות קודם שפתחו את פיהם בניסיונות כושלים ומכאיבים לנחמו (איוב ב, ג). בספרים החיצוניים נזכר אבל של שבעה ימים שהתאבל העם על יהודית (ספר יהודית טז, כד [עמ' 180]), ובן-סירא ציין כדבר נהוג ומקובל אבל של שבעה ימים על המת: "אבל מת שבעה ימים" (בן-סירא כא, יא [עמ' קלא]), אולם במקום אחר קצב את משך זמן הבכי על המת לזמן קצר: "יום ושנים בעבור דמעה" (בן-סירא לח, יט [עמ' רמח]).<sup>85</sup> ביצירה השומרית קללת אכד מוזכר אבל בן שבע יממות על הרס אכד (II, שורה 199).<sup>86</sup>

במקרא מתואר גם אבל בן יום: דוד ואנשיו ספדו, בכו וצמו "עד הערב" על שאול ויהונתן ועל שאר החללים מישראל שנפלו במלחמה בגלבוע (שמ"ב א, יב). גם אבלו של דוד על אבנר נמשך כנראה עד השקיעה, ואילו אבלם של אנשי דוד פסק עוד קודם לכן (שמ"ב ג, לה).

נוסף על כך יש במקרא עדויות לטקסי זיכרון לאומיים שנערכו מדי שנה בשנה, כנראה ביום השנה למותו או לקבורתו של האדם שעליו התאבלו. כך בנוגע לאבלן של בנות ישראל על בת יפתח: "ותהי חק בישראל. מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה" (שופ' יא, לט-מ). לפי עדות בעל דברי הימים הקינה שחיבר ירמיהו על יאשיהו הפכה אף היא "לחק על ישראל": "ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום ויתנום לחק על ישראל והנם כתובים על הקינות" (דה"ב לה, כה). אף שהקינה על יאשיהו הועלתה על הכתב, היא לא הגיעה לידינו. הן המקרה של בת יפתח, שהומתה בידי אביה בעקבות ניצחונו על בני עמון, הן המקרה של יאשיהו, שתלו בו תקוות לאומיות אך הוא הומת בידי מלך מצרים, היו מקרים של מוות טראומטי, ויש בכך כדי להסביר מדוע הפכו ל"חק בישראל". ניתן לשער שהתקיימו גם טקסי זיכרון פרטיים שבהם ציינו בני משפחה את יום מותו או את יום קבורתו של יקירם, אך מאחר שלא היה בכך היבט לאומי או ציבורי אין לנו עדויות על כך.

85. המהדיר, משה צבי סגל (בן-סירא, עמ' רמט), העיר שייתכן כי כוונת בן-סירא היא ליום ועוד שני ימים, כלומר שלושה ימים, בדומה לנאמר בבבלי, מועד קטן כו ע"ב: "שלושה ימים לבכי שבעה להספד". אולם נראה שלאבל של שלושה ימים קדמה מסורת אחרת מארץ ישראל, שלפיה האבל בשלבו החמור ביותר נמשך יומיים בלבד. ראו רובין, קץ החיים, עמ' 105-106.

86. קופר, קללת אכד, עמ' 59. החיבור נכתב בין 2200 ל-2000 לפסה"נ.